

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО.

УДК 346.93:347.91

Мар'яна Вербіцька,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри конституційного, адміністративно-
го та фінансового права Тернопільського
національного економічного університету

«Я був розорений тільки двічі: перший раз,
коли програв судову справу, а другий – коли виграв суд.
А тому краще погана мирова угода, ніж гарний процес»

Вольтер

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Досліджено правову природу, особливості мирової угоди, порядок укладення та виконання мирової угоди. Прیدілено значну увагу розгляду затвердження мирової угоди під час здійснення судочинства у господарських справах. Проаналізовано окремі проблеми застосування мирової угоди на практиці.

Ключові слова: мирова угода, новація, укладення, затвердження та виконання мирової угоди.

Вербицкая М.

Некоторые аспекты правовой природы и заключение мирового соглашения в хозяйственном процессе

Исследуются правовая природа, особенности мирового соглашения, порядок заключения и исполнения мирового соглашения. Большое внимание уделено утверждению мирового соглашения при совершении судопроизводства в хозяйственных делах. Проанализированы отдельные проблемы применения мирового соглашения в практике.

Ключевые слова: мировое соглашение, новация, заключение, утверждение и исполнение мирового соглашения.

Verbitska M.

Some aspects of legal nature and the concluding of the settlement agreement in the commercial process

It has been investigating the legal nature, features like transaction settlement, the procedure for concluding and implementing settlement agreement in the article. The great attention is devoted to pointing out of the approval of the settlement agreement during the proceeding in commercial matters. Analyzed Some problems of application of the settlement agreement in practice are analyzed.

Keywords. settlement agreement, novation, concluding, approval and implementing settlement agreement.

Постановка проблеми. Правова природа мирової угоди в господарському процесі є дискусійною. У той же час переваги її укладання на стадії судового розгляду справи є беззаперечними, особливо у господарському процесі, адже його учасники наділені високим ступенем автономії волі і широким полем їх

розсуду щодо розпорядження належними їм правами. Крім того, зрозуміло, що основним пріоритетом для суб'єктів господарювання, які найчастіше і є сторонами в спорах, що вирішуються господарськими судами, завжди буде максимальне збереження грошових активів чи забезпечення оптимальних умов для ведення бізнесу. Тому вважаємо, що цьому правовому інституту з точки зору господарського процесуального права слід приділити значну увагу як науковцям, так і законотворцям.

Стан дослідження. Мирова угода у господарському процесуальному праві була предметом дослідження процесуалістів. На дисертаційному рівні в Україні мирова угода була досліджена лише крізь призму цивільного процесуального права та як інститут у провадженні у справі про банкрутство. Свої статті проблематиці мирової угоди в господарському процесі присвячували О. Євсєєв, І. Жигалкін, А. Згама, О. Присяжнюк, О. Чупрун, В. Шапіро, Є. Ятченко тощо. У той же час слід відзначити, що практика застосування мирової угоди в господарських спорах виявляє коло прогалин у регулюванні її укладення, затвердження та виконання, а тому це питання потребує подальших наукових досліджень.

Метою є з'ясування правової природи мирової угоди у господарському процесі, дослідження порядку укладення мирової угоди сторонами та виявлення пов'язаних з цим особливостей.

Виклад основного матеріалу. Мирова угода може бути укладена як у досудовому порядку, так і в суді, або ж на стадії виконання судового рішення. Найбільш «безболісним» розв'язанням господарського конфлікту, звичайно, є домовленість сторін без порушення провадження у справі господарським судом. У цьому розрізі варто відмітити, що українське законодавство мало би бути прогресивнішим і регламентувати медіативні процедури, які могли б застосовуватись сторонами для конфлікту. Однак із власного практичного досвіду хочемо відзначити, що вважаємо укладення мирової угоди і під час судового розгляду справи своєю перемогою.

Укладення мирової угоди доцільно в силу, як мінімум, трьох обставин. По-перше, швидке вирішення конфлікту позбавляє сторони від подальшої необхідності ходити в суди, подавати скарги, нести додаткові витрати тощо. По-друге, в монополізованій економіці України іноді надзвичайно важливо зберегти конструктивні відносини зі своїми партнерами по бізнесу, навіть якщо в якийсь момент вони не були безхмарними. Укладення мирової угоди сприяє відновленню порушеного правового миру між позивачем і відповідачем, даючи тим самим можливість продовжити взаємовигідну співпрацю. При використанні такого методу вирішення спорів «фактор репутації та збереження відносин з контрагентом стає більш важливим, ніж одномоментне задоволення своїх інтересів у судовому порядку із втратою перспектив подальшої співпраці». По-третє, органи господарської юрисдикції звільняються від величезних витрат часу, сил і засобів на розгляд значної кількості спорів, що дає можливість зосередитися на більш складних справах. Таким чином, у тріаді держава (в особі господарського суду) – позивач – відповідач при нормальному застосуванні цього інституту, мабуть, кожен досягає бажаного результату; в цьому сенсі мирова угода – безперечно, важливий і потрібний засіб. Проблема тільки в тому, щоб визначитися, наскільки існуючий в Україні правовий режим мирових угод відповідає доктринальним уявленням і потребам юридичної практики [1].

Проблема щодо застосування мирової угоди, на наш погляд, насамперед полягає у двоїстості її правової природи та, відповідно, різному тлумаченню її сутності.

С. Фурса та Є. Фурса пропонують розглядати мирову угоду як двосторонню угоду між позивачем та відповідачем, при укладанні якої вони фактично заново визначають свої права та обов'язки у спірних правовідносинах [2, с. 144]. М. Рожкова, російський процесуаліст, який присвятив монографічне дослідження вказаному інституту, визначає її як договір, що укладається сторонами з метою захисту своїх суб'єктивних прав, в силу якого сторони зобов'язуються надати зустрічне задоволення для недопущення виникнення (або врегулювання такого, що вже розпочався) спору між ними [3, с. 172].

О. Бортнік сформулювала наступне визначення мирової угоди – це процесуальний акт, яким припиняється цивільно-правовий спір (чи господарський – *авт.*) на основі взаємоузгодженої волі сторін шляхом визнання судом. Крім того, мирова угода втілюється у певній процесуальній формі: ухвалі про визнання мирової угоди та закриття провадження у справі [4, с. 6].

Таку ж позицію відстоює Вищий господарський суд (далі – ВГС) України. У п. 1 свого Інформаційного листа від 9 квітня 2009 р. ВГС чітко й недвозначно роз'яснив, що мирову угоду не можна розглядати як договір у цивільно-правовому розумінні й визнавати недійсним у процедурах позовного провадження, тому що порядок її укладання й затвердження регламентовано відповідними положеннями ГПК [5]. Мирова угода й відповідна їй ухвала господарського суду стають як би процесуально неподільними. У розвиток цієї ідеї Верховний Суд України (палата в господарських справах) у постанові від 20 січня 2009 р. у справі за позовом «Центр Будінвест» до «Спецавтобуд» підкреслив, що затвердження господарським судом миро-

вої угоди сторін з одночасним припиненням провадження у справі є одноактною (нерозривною) процесуальною дією, а тому не може розцінюватися як два самостійних акти – окремо щодо мирової угоди і щодо припинення провадження у справі [6].

На наш погляд, концепція сприйняття мирової угоди як, насамперед, процесуального інституту є позитивною, однак все ж ознаки правочину їй також притаманні.

Крім того, вважаємо за необхідне з'ясувати, чи можна мирову угоду розглядати як новацію. Адже це впливає на наслідки її укладання та затвердження господарським судом.

Відповідно до ст. 604 ЦК України новація – це припинення зобов'язання за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами. Для сторін господарського спору дуже важливим є те, що новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані з первісним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором. Тобто якщо зобов'язання стосувалося, наприклад, невиконання чи неналежного виконання господарського договору, то мирова угода могла б припинити право на звернення до суду з позовом про стягнення неустойки, інфляційних та трьох відсотків річних у випадку укладення мирової угоди (якщо її розглядати як новацію) щодо основного зобов'язання за договором.

Статті 22 78 ГПК України дозволяють сторонам у господарському процесі укласти мирову угоду, при цьому вимагаючи лише дотримання законності цієї процесуальної дії, а саме: мирова угода повинна стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмета спору; у представників сторін повинні бути повноваження на укладення мирової угоди; господарський суд має роз'яснити сторонам наслідки затвердження мирової угоди (ст. 78 ГПК).

Вважаємо за доречне відзначити, що новий проект ГПК України у ст. 193 регламентує процедуру укладання і затвердження мирової угоди. І нова редакція висвітлює дещо іншу концепцію розуміння мирової угоди в господарському процесі відповідно до ч. 1 сказаної статті мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб [7].

Вважаємо таку позицію законодавця доволі неоднозначною, оскільки ця норма великою мірою змінить формат мирових угод і «додасть клопоту» суддям при їх затвердженні.

Оскільки багато процесуалістів розглядають мирову угоду як договір, який укладається сторонами з метою припинення спору, на умовах, погоджених сторонами, то, на перший погляд, є всі підстави ототожнювати мирову угоду в господарському судочинстві з новацією.

Проте таке ототожнення недопустиме, оскільки при цьому не враховуються суттєві обставини – мирова угода затверджується господарським судом та існує особливий порядок примусового виконання її умов. Адже в новації суб'єктний склад правовідносин залишається тим же, проте предмет зобов'язання або засіб його виконання замінюються. А мирова угода може укладатися лише щодо предмету спору.

Єдиною процесуальною формою оформлення судового рішення про затвердження мирової угоди може бути ухвала господарського суду. Хоча інколи в судовій практиці можуть допускатися випадки, коли судом при затвердженні мирової угоди виноситься не ухвала, а рішення.

Як приклад можна навести ситуацію, коли позивач звертається до господарського суду з позовом про стягнення основного боргу за договором купівлі-продажу, а також штрафних санкцій та інших нарахувань – пені, штрафу, трьох відсотків річних та інфляційних. У процесі розгляду справи позивач та відповідач доходять висновку, що замість тривалої судової тяганини краще укласти мирову угоду. При цьому в разі узгодження всіх істотних умов угоди виявляється, що сторони судового процесу спромоглися дійти згоди лише щодо суми основного боргу та порядку його погашення. Інші позовні вимоги, заявлені позивачем, сторони вирішили залишити на розгляд господарського суду.

Що має вчинити суд при розгляді подібної мирової угоди, поданої йому на затвердження? Судова практика з цим питанням неоднозначна.

Розглянемо найпоширеніші варіанти оформлення судового рішення за результатами розгляду заяв сторін про затвердження подібних мирових угод.

1. Винесення ухвали про затвердження мирової угоди в частині основного боргу, щодо якого сторони досягли домовленості. Інші позовні вимоги розглядаються судом за суттю, а за результатами розгляду виноситься рішення в цій же справі про їх повне чи часткове задоволення, відмову в їх задоволенні або залишенні цих вимог без розгляду.

2. Винесення рішення, яким затверджується мирова угода та викладається її текст, а також вирішуються, за суттю, інші заявлені позовні вимоги.

3. Винесення судом ухвали про відмову затвердити мирову угоду з тих підстав, що нею не врегульовані всі спірні питання, про які йдеться в позовній заяві.

На наш погляд, останній варіант є цілком очікуваним і правомірним, з огляду на те, що укладаючи мирову угоду сторони фактично самостійно врегульовують спір, що дає можливість суду не розглядати його за суттю, а лише затвердити мирову угоду, роз'яснивши сторонам наслідки відповідних процесуальних дій та перевіривши, чи є повноваження на вчинення цих дій у представників сторін.

Наведене вище підтверджується й позицією Вищого господарського суду України. Відповідно до абз. 8 п. 3.9.6 Роз'яснення президії ВГСУ № 02-5/289 від 18.09.1997 р. «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України», господарський суд не затверджує мирову угоду, якщо вона не відповідає закону або за своїм змістом є такою, що не може бути виконана відповідно до її умов, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору.

Законодавчо неврегульованим є також питання, чи зобов'язаний господарський суд, затверджуючи мирову угоду, викладати її зміст в ухвалі про її затвердження. Стаття 78 ГПК України відповіді на це питання не надає, а лише зазначає, що умови мирової угоди викладаються в адресованих суду письмових заявах.

На практиці непоодинокі випадки, коли господарський суд викладає положення мирової угоди в резолютивній частині ухвали про затвердження мирової угоди або обмежується лише вказівкою про затвердження мирової угоди, підписаної сторонами, та в кращому випадку зазначає деякі з умов угоди. Звісно, при останньому варіанті позивач, як правило, позбавляється права примусово виконати подібну ухвалу про затвердження мирової угоди, пред'явивши її до державної виконавчої служби.

Ми вважаємо, що господарський суд не зобов'язаний викладати в ухвалі про затвердження мирової угоди її текст, узгоджений сторонами. У цьому випадку суд має лише докладно викласти в ухвалі зміст мирової угоди та зазначити всі необхідні реквізити, передбачені Законом України «Про виконавче провадження», щоб ухвала про затвердження мирової угоди могла вважатися виконавчим документом, обов'язковим для виконання судовим виконавцем.

У проєкті ГПК у ст. 193 регламентовано, що укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією ж ухвалою одночасно закриває провадження у справі [7].

Також по-різному господарськими судами вирішується питання про внесення змін до умов мирової угоди, уже затвердженої судом з припиненням провадження у справі. На практиці часто мають місце випадки поновлення провадження у справах, щодо яких провадження було припинено у зв'язку із затвердженням судом мирової угоди, підписаної сторонами. Водночас деякі судами відмовляли у відновленні припиненого провадження та задоволенні заяв позивача та відповідача про затвердження мирової угоди в новій редакції або про внесення змін до попередньо підписаної мирової угоди. При цьому судами робилося посилання на те, що припинене провадження не підлягає поновленню. Така позиція судів заслуговує на увагу, проте вона не підкріплюється положеннями ГПК України.

Так, згідно з ч. 2 ст. 80 ГПК України, у випадках припинення провадження у справі повторне звернення до господарського суду зі спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав не допускається. На нашу думку, звернення сторін із заявами про затвердження мирової в новій редакції або про зміну мирової угоди не можна ототожнювати з повторним зверненням до суду. Наведена в зазначеній статті норма скоріше стосується неможливості повторного звернення сторін з аналогічним позовом, а не про зміну мирової угоди чи внесення змін до її умов.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що від правильного процесуального оформлення судового рішення про затвердження мирової угоди, укладеної сторонами, напряму залежить можливість її подальшого примусового виконання у випадку невиконання цієї угоди добровільно. У контексті порушених питань доречно також констатувати необхідність внесення певних змін до ГПК України, зважаючи на практику його практичного застосування та враховуючи досвід інших країн.

Також потребує наукового аналізу визначення моменту, з якого умови мирової угоди підлягають до виконання. Конкретні дати можуть бути вказані в самій угоді. Однак постає питання: датою закріплення умов мирової угоди слід вважати дату її підписання сторонами чи дату її затвердження ухвалою господарського суду? При цьому необхідно знову ж розмежувати поняття дати затвердження мирової угоди ухвалою господарського суду та дати набрання ухвалою законної сили. На практиці вказані питання можуть мати надзвичайно важливе значення.

Висновки. На наш погляд, майбутнє вітчизняного господарського процесу – за примирними процедурами, різновидом яких є укладення мирової угоди. Проте вкрай важливо, щоб її укладення, затвер-

дження були максимально прозорими, чітко виписаними у господарському процесуальному законодавстві, тому що лише за таких умов, коли суб'єкти господарювання будуть впевнені, що «мир» із протилежною стороною не має ніяких «підводних каменів», вони будуть сміливо йти на компроміси, виходячи зі своїх економічних інтересів. А це, у свою чергу, дозволить економити час та кошти, які витрачаються на судові провадження.

Процесуальне законодавство є дуже динамічним можливо найближчим часом ми будемо аналізувати судову практику застосування новел у правовому регулюванні укладення та затвердження мирової угоди, але всі вони мають базуватися, насамперед, на позитивному вітчизняному та зарубіжному досвіді.

Список використаної літератури

1. Євсєєв О. *Правова природа мирової угоди в господарському процесі* / О. Євсєєв, І. Жигалкін, О. Присяжнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///D:/admin/Downloads/pravovaya-priroda-mirovogo-soglasheniya-v-hozyaystvennom-protssesse-1.pdf>.
2. Фурса С. Я. *Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т.* / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Фурса С. Я.; КНТ, 2007. – 1088 с.
3. Рожкова М. А. *Основные понятия арбитражного процессуального права* / М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2003. – 400 с.
4. Бортнік О. *Мирова угода у цивільному судочинстві: автореф. дис ... канд. юрид. наук* / О. Бортнік. – Харків : Б. в., 2007. – 19 с.
5. *Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права: Лист Вищого господарського суду № 01-08/204 від 09.04.2009 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_204600-09.
6. *Про спонукання до виконання зобов'язання Постанова Верховного Суду України № 24/489 від 20.01.2009 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/C2257AC20037CA9AC22578540047A6BA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/C2257AC20037CA9AC22578540047A6BA).
7. *Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23.03.2017 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2017.